

Kävikö Suomessa

balkaninsieppo?

Huhtikuussa 2009 Lappeenrannassa tavattiin mielenkiintoinen naarassieppo, jonka tuntomerkit viittaavat lähinnä balkaninsieppoon. Tämä on kertomus havainnosta, määrittämisprosessista ja Rariteettikomitean työstä.

Sieppo Löfgren löysi Lappeenrannan Vainikkalasta 18.4.2009 naarassiepon, joka ensin ilmoitettiin varhaisena kirjosiieppona. Kun lintua päästiin paremmin tarkkailemaan seuraavina päivinä, näyttikin, että tuntomerkit eivät täysin sopineet kirjosiieppoon: muun muassa käsiskulmien valkea laikku oli kirjosiiepolla liian suuri ja muutamissa keskimmaisissa peitinhöyhenissä oli selvät valkeat kärjet. Myös uloimman pyrstösulan valkean reunuksen nähtiin kiertävän sulan kärjen ympäri sisähöydyn puolelle. Havaitut tuntomerkit viittasivatkin balkaninsieppoon (*Ficedula semitorquata*) tai sepelsieppoon.

Koska lintua pidettiin aluksi – luonnollisesti – varhain saapuneena kirjosiieppona, se ei saanut an-

saitsemaansa huomiota, vaikka löytäjä olikin jo alkanut ihmetellä linnun tuntomerkkejä. Vasta 22.4. linnusta saatiin valokuvia ja sen näkivät useimmat harrastajat. Tämän jälkeen alkoi vilkas verkkokeskustelu linnun määrittämisestä. Vielä 23.4. linnun ehti nähdä joukko bongareita ja siitä saatiin lisää, parempia kuvia. 24.4. paikalla oli runsaasti etsijöitä, mutta lintua ei valitettavasti enää havaittu.

Keskustelu linnusta jatkui, ja balkaninsiepponäkemykset voimistuivat. Määrittämisorientoituneet harrastajat lähettivät kuvia linnusta ympäri Eurooppaa ja Lähi-itää, ja paluupostissa saatiin enemmän ja vähemmän balkaninsieppoa puoltavia kommentteja. Lintu ilmoitettiin Rariteettikomitealle balkaninsieppona.

Rariteettikomiteatyön haastavuus

Yleisesti mitä tahansa havaintoa Rariteettikomiteassa käsiteltäessä arviointi perustuu luonnollisesti vain komitealle toimitettuun aineistoon: kuvaukseen ja alkuperäismuistiinpanoihin (joihin havainnoitsijan subjektiivinen näkemys voi vaikuttaa) sekä ”koviin dokumentteihin” eli valokuviin, videoihin ja äänitteisiin. Etenkin vaikeasti määritettävien lajien kohdalla näillä kovilla dokumenteilla on suuri merkitys. Myös Lappeenrannan siepon arviointi perustuu ensisijaisesti linnusta saatuihin valokuviin, sillä maastokuvaukset eivät olennaisesti täydennä määrittämissä kannalta kriittisiä piirteitä.

Usein vaikeimmissa tapauksissa pyydetään lausuntoja koti- ja ulkomaisilta lajin tai lajiryhmän erityisasiantuntijoilta, niin tälläkin kertaa. Rariteettikomitea pyrkii lausuntopyyntöissään aina varmistamaan, että lausunnonantajilla on käytössään kaikki komiteankin saatavilla olevat kovat dokumentit ja olennaiset muut tiedot. Yksittäisestä linnusta yhdessä tilanteessa yhden kuvaajan ottamat kuvat voivat olla erinäköisiä kuin toisissa valaistusolosuhteissa otetut toiset kuvat erilaisilla kameran asetuksilla – tämä on korostunut digikuvauksen aikakaudella. Esimerkiksi Bongariverkkoonkin välitetty tiivistetty ruotsalaisen sieppoasiantuntijan Krister Mildin balkaninsieppomäärittäystä vahvasti puoltava arvio täydentyi varovaisemmaksi hänen saatuaan käyttöönsä koko kuva-aineiston.

Näin tunnet balkaninsiepponaaraan

Lappeenrannan siepon tapaus kuvaa, millaisia näkökulmia ja haasteita sisältyi vaikeasti tunnettavan suurharvinaisuuden määrittämisprosessiin ja havainnon arviointiin. Parhaissakin maasto- ja yleismäärittämissä joudutaan tilanpuutteen

Lappeenrannan siepon käsisiiven laikku on liian iso kirjosiiepolla. Myöskään balkaninsiepon laikku ei yleensä ole näin laaja. Tertiaalit ovat vain kapealti valkoreunaiset, ja keskimmaisissa peitinhöyhenissä on vaaleat kärjet. Uloimman pyrstösulan valkea reunus näyttää tässä kuvassa jatkuvan pitkälle sisähöydyyn. Lappeenranta 23.4.2009. SAMPISA CAIRENIUS

Lappeenrannan siepon vasemmasta siivestä puuttuu muutamia isoja peitinhöyheniä, minkä takia kyynärsulkien leveästi valkoiset tyvet ovat näkyvissä. Lappeenranta 23.4.2009. SAMPSA CAIRENIUS

takia käsittelemään vaikeimmat määrittäsongelmat vain pintapuolisesti, eikä esimerkiksi iän vaikutusta naarassieppojen tuntomerkkeihin kuvata juuri lainkaan.

Balkaninsiepon "paraatituntomerkkinä" on pidetty valkoisia keskimmäisten peitinhöyhenten kärkiä, jollaiset sillä on kaikissa puvuissa. Naaras eroaa muista siepoista kirjallisuuden mukaan myös seuraavien tuntomerkkien perusteella:

- tertiaalien reunukset vain kapealti valkoiset
- uloimpien pyrstösulkien sisähöydyissä ei valkeaa sulkien tyvellä (välittömästi ruodin vieressä)
- uloimman pyrstösulan valkea reunus kiertää sulan kärjen sisähöydyden puolelle, vaalean reunuksen lisäksi kärjessä usein tumma subterminalijuova
- pyrstö melko vaalea, etenkin uloimmat pyrstösulat

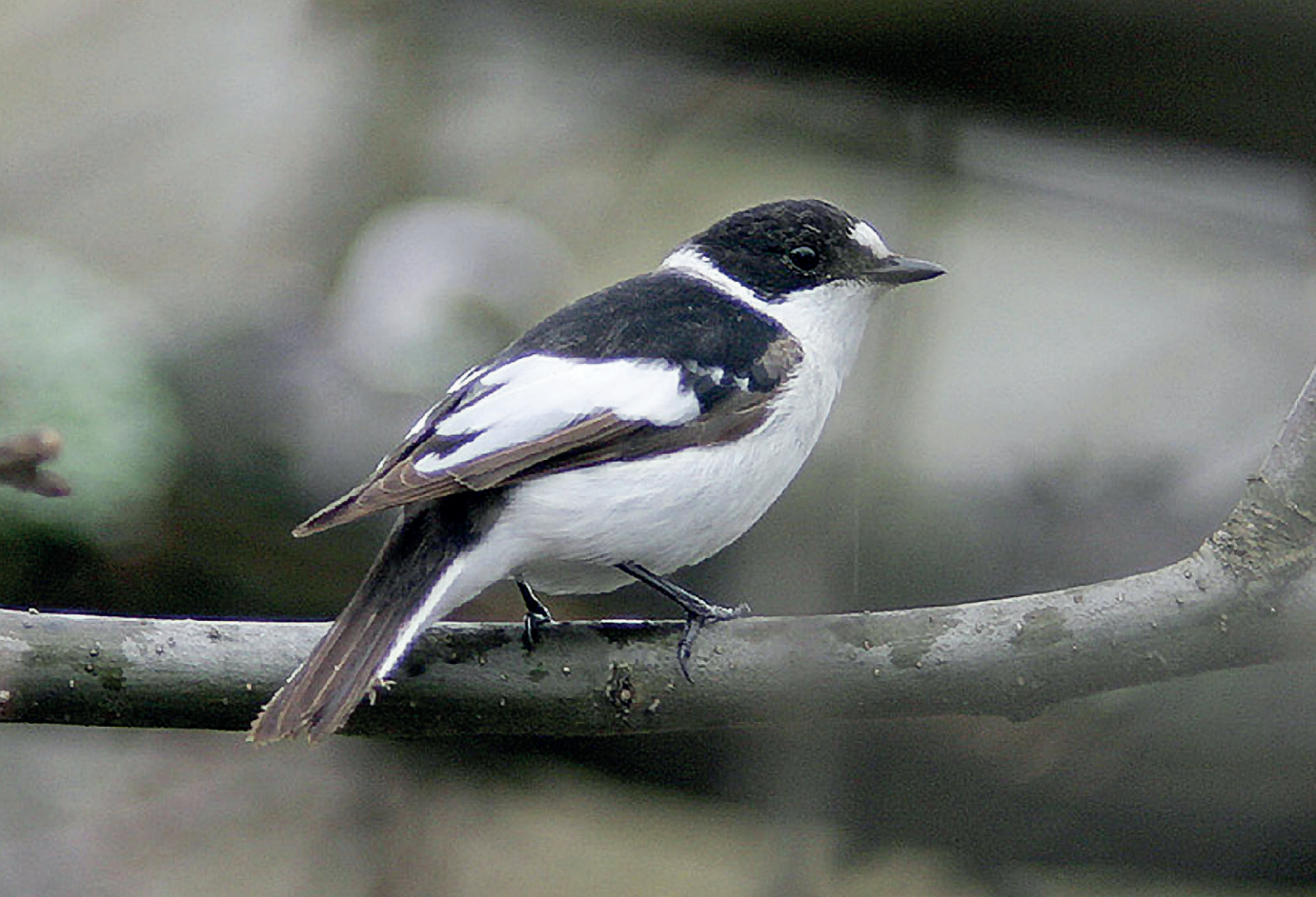
- käsisulkien tyvellä oleva laikku kirjo- ja sepelsiepon laikun välistä, alkaa useimmiten 4. (tai 5.) käsisulasta, etenkin 2kv linnuilla usein vasta 6. käsisulasta
- yläperän höyhenissä vaaleaa ankkurikuviointia sepelsiepon tapaan (nähtävissä vain kädessä olevalta linnulta)
- pyrstön yläpeitinhöyhenet hieman pyrstöä vaaleammat – vaaleammat (harmaanruskeat) kuin sepel- ja kirjosiepolla (mustat/ruskeanmustat)
- mitoissa ja siipikaaviossa eroja (erityisesti 2. käsisulan pituus suhteessa muihin käsisulkiin)

Myös äänissä on eroja, mutta koska Lappeenrannan siepon ei kuulu äänitelevän, jätetään ne tässä artikkelissa käsittelemättä.

Lappeenrannan linnun tuntomerkit

Lappeenrannan sieppo on varsin helppo tunnistaa naaraaksi, vaikka jotkin kirjosieppokoiraat voivat olla hyvin naarasmaisia ja ruskeita ilman silmiinpistävää mustavalkoista koiraspukea; niillä on yleensä kuitenkin nähtävissä jokin tai joitakin selvästi koiraan tuntomerkkejä. Sepel- tai balkaninsiepoilla ei tällaisia naarasmaisia koiraita tiedetä olevan.

Naarassieppojen lajinmäärittäyksessä yksi tärkeä taustatekijä on iänmäärittäminen. Lajituntomerkit ovat osin kytköksissä linnun ikään. Naaraat ovat kuitenkin keväällä usein kädessäkin hankala tuntea iälleen, ja iänmäärittäminen pitäisi perustua useisiin tuntomerkkeihin. Lappeenrannan linnun piirteet viittaavat vanhaan (+2-kv) lintuun: sisimmissä isoissa peitinhöyhenissä on paljon valkoista ja myös näiden höyhenten tummat keskustat ovat tyypillisiä vanhoille naaraille (Kristen Mild, kirj.ilm.). Myös käsisulkien tyvellä oleva laaja

laikku sopii paremmin vanhalle linnulle, kun sekä sepelsiepon että balkaninsiepon nuorilla naaraila on yleensä pienempi laikku vanhoihin lintuihin verrattuna. Toisaalta siipisulkien väritystä ja kulu-neisuutta sekä käsisulkien peitinhöyhenten muotoa on kuvista vaikea tulkita varmasti. Linnulla on varsin pyöreät ja tuoret pyrstösulat, mutta tämä ei vahvista lintua vanhaksi, sillä sekä vanhat että nuoret sepe- ja balkaninsiepot sulkivat usein pyrstönsä myös talvella. Kirjosieppo ei yleensä näin tee, mutta sekin voi vaihtaa poikkeuksellisesti vaikka kaikki pyrstösulkansa, mikäli se on ne jostain syystä menettänyt.

Yleisväritys on naarassieppojen määrittelyssä ehkä hankalin komponentti. Linnun iän lisäksi värityksen pienet nyanssierot ovat herkkiä valokuvien värimaailman muutoksille. Linnun siipisulkien heikko kontrasti (ruskeus) selkäpuoleen ja pyrstön yläpeitinhöyhenten vaaleus eivät sovi hyvin vanhalle naarassepelsiepollle.

Siipisulkien kuviot eivät sovi puhtaalle kirjosiepollle. Käsisulkien valkea tyvilaikku ulottuu lähemmäksi siiven reunaa, valkea näyttää ulottuvan. 4. käsisulkaan asti, kun se kirjosiepolla ulottuu selvänä enintään 5. käsisulkaan. Tyvilaikku on myös liian leveä kirjosiepollle ja se näyttää itse asiassa jopa sepelsieppomaisen laajalta.

Keskimmäisten peitinhöyhenten kärjet ovat valkeat, mikä sopii balkaninsieppoon. Toisaalta

myös kirjosiepolla ja sepelsiepolla voi keväälläkin olla vastaavanlaista kuviointia näissä höyheneissä. "Valkeakärkiset keskimmäiset peitinhöyhenet" ei ole balkaninsiepollle diagnostinen tuntomerkki ja erot muiden sieppolajien naaraiden kuviointiin ovat pieniä.

Tertiaalien kuviointi sopii niin ikään balkaninsiepollle: höyhenten kärkiosissa vaalea reunus on hyvin kapea. Vastaavanlainen kuviointi voi kuitenkin olla myös kirjosiepolla ja sepelsiepolla.

Pyrstösulkien väritys ja kuviointi vaikuttaa sopivan balkaninsiepollle: uloimmissa pyrstösulissa valkea reunus kiertää sulan kärjen ympäri pitkälle sisähojdyd puolelle. Samankaltainen kuviointi voi omien havaintojemme mukaan erottua kuitenkin myös kirjosiepolla ja sepelsiepolla. Maastokuvissa tällaisen kapean reunuksen luonteeseen voi vaikuttaa valaistus tai kuvien terävöittäminenkin. Pyrstö ei kuvissa näy riittävästi yksityiskohtaisesti eikä pyrstösulkien tyvien väritys näy lainkaan. Sitä ei myöskään nähty maastossa. Pyrstön värisävyä on vaikea arvioida, toisissa kuvissa pyrstö näyttää tummahkolta, toisissa taas balkaninsieppomaisen vaalealta.

Muuntelua ja risteymiä

Kirjosieponkin muuntelun laajuus on kuvattu määrittelyoppaissa ja sieppoja koskevissa erityisartikkeleissakin jossain määrin puutteellisesti.

Joillakin vaikeilla kirjosieppoyksilöillä voi olla yksi tai useampia Lappeenrannan siepessa balkaninsieppoon viittaavia tuntomerkkejä. Useimmat yksittäiset tuntomerkit voivat olla millä tahansa lajilla. Kun vielä sepe- ja kirjosiepot risteytyvät suhteellisen yleisesti sepelsiepon lähimmällä pesimäalueella Gotlannissa, on myös risteymän mahdollisuus otettava konkreettisesti huomioon.

Mitä tästä opimme?

Balkaninsiepon pesimäalueet ovat pääosin Bulgariassa, Kreikassa, Turkissa ja Kaukasuksella. Laji on ainakin tällä tietoa hyvin harvinainen pesimäalueen ulkopuolella eikä Pohjois-Euroopasta tai Brittein saarilta – monen hyvin poikkeuksellisen harhailijan löytöalueelta – ole ainuttakaan havaintoa. Kaikkien maalle uusien lajien kohdalla havainnon hyväksymisen kriteerit ovat tiukat, mikä vielä korostuu vaikeasti määritettävien lajien ollessa kyseessä. Käytännössä havainnolta edellytetään kaikkien määrittelyksen kannalta kriittisten tuntomerkkien varmaa vahvistusta.

Lappeenrannan siepon määrittelyssä on tulkinnalle avoimia piirteitä ja puutteita. Näistä ehkä keskeisin on pyrstön kuviointi ja väritys, mitä kuvista ei riittävän yksityiskohtaisesti pysty arvioimaan. Samoin tuntomerkkien arviointi on osin riippuvainen iänmäärittelyksestä. Tällaisen haasteellisessa puvussa olevan hyvin vaikeas-

Sepel- ja kirjosiepon risteymä, jolla on valkeat kärjet keskimmaisissa peitinhöyhenissä, voi muistuttaa balkaninsieppoa. Turku 13.5.2003. HARRY LEHTO

ti tunnettavan lajin kohdalla määrittämisen tueksi on aivan perusteltua edellyttää myös mittatietoja ja/tai linnun äänen dokumentointia. Asiantuntijalausuntoon eivät antaneet yksiselitteistä vastausta lajimäärittämiseen tai siihen voisiko havainnon hyväksyä maalle uudeksi lajiksi. Eri lausunnoissa viitattiin muun muassa dokumentaation puutteellisuuteen, iänmäärittämisen epäselvyyteen ja risteymäsieppojen muunteluun.

Lappeenrannan siepon tuntomerkit viittaavat balkaninsieppoon, mutta lajin harvinaisuus ja määrittämisen vaikeus huomioon ottaen sitä ei ollut perusteltua hyväksyä nykytiedoin maalle uudeksi lajiksi. Rariteetikomitean arvion mukaan risteymäsiepon tai sepelsiepon mahdollisuutta ei voitu täysin sulkea pois. Havainnon mielenkiintoisuutta ja antia se ei kuitenkaan vähennä – ainakaan lintujen määrittämisestä kiinnostuneiden näkökulmasta. Sen ansiosta käytiin monelta osin uutta keskustelua sieppojen määrittämisestä, ja tieto sekä valmius seuraavan mielenkiintoisen näköisen siepon dokumentointiin on kentälläkin varmasti taas hieman parempi. Tässä yhteydessä on myös syytä muistuttaa, että tällaisen kovin dokumentein taltioitua havainnon arviointiin Rariteetikomiteakin voi palata uudestaan tiedon lisääntyessä – aivan eri tavalla kuin pelkän kirjallisen esityksen pohjalta.

Vaikka linnun pyydystäminen ja rengastaminen määrittämisen varmentamiseksi on välttämätöntä hyvin harvoin, tässä tilanteessa se olisi

Kirjosiepponaaraalla voi poikkeuksellisesti olla suuri (pitkälle käsivarsien peitinhöyhenen yli) ulottuva valkoinen siipilaikku ja suhteellisen kapealti valkoreunaiset tertiaalit. Länsi-Turunmaa, Jurmo, 19.5.2004. JYRKI NORMAJA

ollut perusteltua ja tarpeen. Kädessä olisi pystytty toteamaan useita tuntomerkkejä (mitat, siipikaavio, pyrstösulkien tyvien väri, yläperän höyhenen kuviointi), jotka olisivat luultavasti lopullisesti varmistaneet määrittämisen. ➤

Kiitokset

Krister Mild, Stein Are Sæther, Hadoram Shirihai ja Lars Svensson ovat tutkineet Rariteetikomitean pyynnöstä Lappeenrannan siepota otetut kuvat ja lausuneet mielipiteitä linnusta. William Velmala kävi kuvaamassa Ison-Britannian luonnontieteellisessä museossa (Natural History Museum at Tring) olevat balkaninsiepponaaraiden nahat, myös Roni Väisänen teki täsmätarkistuksia Tringissä.

Balkaninsiepposta lisää:

Aalto, T. & Normaja, J. 2004: Siepotkin voivat olla vaikeita tuntea. – Linnut 39 (3): 32–35.

van Duivendijk, N. 2010: Advanced Bird ID Guide. – New Holland Publishers, London.

Mild, K. 1993: Die Bestimmung der europäischen schwarzweißen Fliegenschnäpper Ficedula. – Limicola 7: 222–276.

Hagemeijer, E. J. M. & Blair, M. J. (toim.) 1997: The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. – T & AD Poyser, London.

Mild, K. & Shirihai, H. 1994: Field identification of Pied, Collared and Semi-collared Flycatchers. Part 2: females in breeding plumage. – Birding World 7: 231–240.

Mullarney, K.; Svensson, L. & Zetterström, D. 1999: Lintuopas. – Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

KIRJOITTAJAT OVAT RARITEETIKOMITEAN JÄSENIÄ, JOTKA OVAT PEREHTYNEET ETENKIN KEVÄISTEN SIEPPOJEN MÄÄRITYKSEEN SATOJEN LOUNAISSA SAARISTOSSA VIETETTYJEN LINTUASEMAVUOROKAUSIEN AIKANA. NORMAJA ESITELMÖI VAIKEIDEN SIEPPOKYLÖIDEN MÄÄRITYKSESTÄ BONGARILIIKON KOKOUKSESSA 26.11.2011 HELSINGISSÄ

Kirjosiepolla pyrstön kuviointi voi vaihdella. Tällä naaraalla on pyrstössä hyvin balkaninsieppomainen kuviointi: uloimmat pyrstösulkaparit ovat muita vaaleampia; uloimman pyrstösulan vaalea ulkohöyry jatkuu pyrstön kärkeen ja kiertyy sisähöyryyn puolelle. Länsi-Turunmaa, Jurmo, 26.5.2009. JYRKI NORMAJA

Sepelsiepponaaraallakin uloimman pyrstösulan ulkohöyry voi jatkua pyrstön kärkeen asti. Joillakin linnuilla se kiertyy sisähöyryyn puolelle kuten balkaninsiepolla. Länsi-Turunmaa, Jurmo, 25.5.2005. JYRKI NORMAJA